

Tiiu Kuurme: "Kasvatuse maailm ei ole senimaani oma koju – kultuuri valda – õieti jõudnud ja lähitulevikus ei maksa hellitada taolist lootustki."

Teenida haridussüsteemi – kas ahistus või äng?

Tiiu Kuurme

Kasvatusteaduste doktor

Eestis on haridusest ja kasvatusest enamasti räägitud kui asjast iseeneses, mis areneb oma sisemise loogika kohaselt, ja milles kõik hea ja paha on kinni õpetajas. Roman Kallas ja Viive Ruus püüavad valulisest ning vastuolulisest arengust ning pinnalistest preensioonikatest reformidest räsitud koolimaailma näha laiemates ühiskondlikes seostes, nende jõudude võtmes, mille asupaik pole enam haridussüsteem ise (vt Haridus 2005, nr 1). Ent haridussüsteemi osaks on meile tuttavlikku elukorraldust taastoota. Nendes kirjatöödes on tegu mõnes mõttes enesepeegeldusega: kui teenime püha üritust, siis mida me teenime – alistudes, küsimusi esitamata? Silmakirjalikuks saadakse enamasti alateadlikult, sest aegades kujunenud ja meie valikuid saatev väärtusmaailm jaguneb deklareeritud ning tegelikeks väärtusteks. Ning seda jaotust võetakse objektiivse loodusseadusena.

Haridussüsteemi sõltuvussuhted ilmutavad enamasti, milline inimkultuuri valdkond on ühiskonnas jõupositsioonidel, sest kasvatuse maailma suund ja

sund on kujundada tulevikku. Võimu omaja tahab, et tulevik kuuluks temale. Praegu määrab muude eluvaldkondade ning inimeste saatusi turumajanduse ning inimeste saatusi turumajanduse diktaat. Turgu ei suuna see, mida inimesed ideaalis tahta võiksid, vaid see, mida nad tegelikult tahavad, isegi kui see on rumal ning lammutav. Turg ei muretse homse pärast, vaid on orienteeritud kasule. Tema märksõna on kapital. Inimene on turumajanduses inimkapital. Tootmise ja tarbimise tsükklisse asetunud haridussüsteem peab tootma omanikele kasutuskõlblikku inimest, kes oleks kapital ning programmeeritud alluma, teenindama ja tarbima. Haridussüsteemi sõltuvusseoste nähtavaks märgiks on saanud, et võim tahab end siin koduselt sisse seada – kas või oma termineid peale surudes.

Koolimaailma identiteedi nõrkusest

Nõukogude ajal oli kool ideoloogiaasutus, nüüd on teenindusasutus. Õpetajal ei lase ükski võim olla lihtsalt õpetaja, täna peab ta olema klienditeenindaja.

Mäletame veel neidki aegu, kui nõuti kooli lahtisidumist kirikust. Õpetajad-autoriteedid kehtestasid oma sõna ning moraali siis kantslist, seda nii koolis kui kirikus. Nende sõna lätteks oli üle inimese ulatuv ideoloogia. Nii on õpetaja pidevalt olnud võimuhierarhia ülemiste tasandite agent. Kasvatuse maailmas, mille oluline osa on ka haridus, on ometi olemas oma mõistestik, oma valdkonnaidentiteet ja ta ei peaks alistuma võõra vaimu sissetungile. Ju siis tuntakse end liiga nõrgana, et osutada vastupanu. Aga peaks. Koole on järjest rohkem riigistatud ning piirideta turumajanduse tormilistes vallutusretkedes ei teagi enam täpselt, kas kooli tugev riigistatus tähendab kasvatuse maailmale rohkem kaitset või surutist. Ühtluskooli idee püsib tänu riigile seni vähemalt Põhja-maades.

Sulev Ojapi kirjutistes meenutatakse, et kasvatuse ja hariduse algupärane kodu on hoopis kultuur (samas). Kultuuri-ga seostame aga niisugused mõisted nagu vabadus, loovus, spontaansus, unikaalsus, dialoog, humaansus, uute

tähenduste teke. Neil mõistetele ei lasta koolis just tihti elutegelikkuseks saada, sest ettekirjutustele vastava toodangu andmisele orienteeritud koolis soovitakse igasuguseid ettearvamatusi vältida, siin tunnevad end hästi standardid, uni-
fitseeritus, norm, distsipliin, hierarhiad ja monoloogiline esitusviis. Peab ju olema ette teada, millist tulevikku on ühiskonnal oodata. Nii ei ole kasvatuse maailm senimaani oma koju – kultuuri valda – öieti jõudnud ja lähitulevikus ei maksa hellitada taolist lootustki.

Mida õpetaja peab? Ja miks?

Kõige eelneva tõttu valitseb haridusdiskursuses otsekui igavene skisofreenia – kasvatusteadlased kirjutavad kauneid tekste inimese inimeseks saamisest, lapsekesksusest, hariduse õilsast mõttest, humaansetest väärtustest ja isiksusekesksest pedagoogikast, haridusüsteemi võimuhierarhia ülemised tasandid toodavad aga instruksioone, määrusi, (kutse)standardeid, tasemetest ning koole ja inimesi mõõdetakse nende seatud kriteeriumide alusel. Valitseb järjest süvenev kontrollimise paranoia ja usalduse jätkuv puudumine, mis paraku kajastub ning kehastub õpetaja töös. Tõeline traagika on aga hoopiski see, et kontrollijad teavad sellest tööst, tema mõttest ja mõjust *vähem* kui õpetajad ise, sest kontrollijate kontrollijad ei nõua seda. Nemat aga teavad hoopis vähe, turumajandus nimelt ei tea suurt midagi ega tahagi teada valdkonnast, mis kasvatusteaduse suundumuste seas kannab nime *filosoofiline ja pedagoogiline antropoloogia* – õpetusest, mis keskendub inimeseks olemise mõtte küsimustele. Skisofreenia süveneb, arengupsühholoogiaga ning antropoloogiliste põhitõdedega arvestatakse haridussüsteemis vähe, sest nende seos turumajanduse mantratega on ebamäärane. Professionaalsus pole Eestis võimu omamise mõõdupuu. Teadmiste puudumine otsustajatele muret ei tee ning nii ei peeta ka vajalikuks kasvatusteaduste ja haridusuuringute rahastamist.

Skisofreeniale osutab ka Viive Ruusi artikkel õpetajatööst. Õpetaja töötab rohkete painete all, temale on suunatud palju ootusi, mille kõik võtab kokku lühike ja resoluutne sõna *peab*. On loen-

damatu hulk seda kõike, mida õpetaja peab, ning endast mõista lähevad need ootused omavahel kaklema. Õpetaja peab looma n-õ arengutingimusi õppija kujunemiseks, suutma püsida vähemalt ühe jalaga kultuuris ning teisalt olema meelega järgi positsiooni omavatele vanematele, kontrollijatele ja nende kontrollijatele, kandma traditsioonilise valgustaja ja tõe teadja sakraalset rolli, millest kirjutab Roman Kallas. Seda olukorras, kus tödesid on palju ning kõik nad on loetud suhtelisteks.

Eesti majanduslik kosumine on mõjunud eriti viljastavalt just formalismi ning bürokraatia kasvule. Omaenese sisulist asjatundmatust on võimalik varjata, tootes tarbetuid pabereid ning rünnates valdkonda valdavaid asjatundjaid. Esialgu on viimased kaitsetud ja jääb küsimus, kui suur peab olema hävitus-töö, enne kui sisulist asjatundlikkust taas vääriliselt hindama hakatakse.

Siiski saab õpetaja jääda õpetajaks

Postmodernismi analüüsides võib kohata ka mõtteid, et kool ning haridussüsteem on need viimased instantsid, mille kaudu saab protsesse ja ka tulevikku kontrollida. Seda õigust ei anta käest. Võimaluse ees anda õpetajale autonoomia ning usaldada temas loovisikut ja haritlast, nagu see on toimunud Soomes, tuntakse enamasti kõhedust. Hoopis vastupidi – kontrollimise viise täius-tatakse, kuna õpetaja on palgalehel ja kergesti kättesaadav. Teda saab kohustada ning hirmutada. Pole siis ime, et kõik see heiaistub klassitoas, õpetajate ja õpilaste suhetes, rohketes katte ja mõtteta nõudmistes õpilastele ning hindefetisismis. Nii sünnibki Eestis kummaline areng, kus muude eluvaldkondade lisanduva autonoomia kõrval haridussüsteemis jäigad raamid hoopis tugevnevad.

Samas püsib pidevalt kuum teema, et koolis on vaja lapsi mõtlema õpetada. Tegelikult on põhjust seista selle eest, et kool lapsi mõtlemisest ei võõrutaks. Mõtlemine saab kedagi õpetada vaid inimene, kellele endale pole see tegevus võõras. Kui soovida siiralt, et eesti õpetaja mõtleks, siis hoidkem tagasi oma kirge ta ära raamida. Sest raamitu vastutab raamijate, mitte hariduse, laste ja inimkonna ees. Paraku on alust kaht-

lustada, et soov lapsi mõtlema õpetada polegi siiras, vaid samuti silmakirjalik.

Üks valik, mis on olnud ka karmides totalitaarsetes režiimides, jääb inimesele ikka – see on järgida oma südame-tunnistuse häält, mis Heideggeri järgi on vaikne sisemine kutse saada tõeliseks autentseks ise-olemiseks. Ehk mitte lasta teistel oma olemist röövida. Õpetajatel on see võimalus alati olnud. Õpilased tunnevad selle valiku teinud õpetajad ära ning armastavad neid. Eesti õpetaja, enamasti rahumeelne ning enese harimisele pühendunud inimene, on viimastel aegadel surutud nurka ja võtnud sisse võitluspositsiooni, sest ta tajub rünnakuid oma vabadusele – tajub kuhjuvaid ootusi ja pingeid ning tunneb süüta süüdlase tunnet selle pärast, mis temast ei sõltu.

Meie õpetaja võitlused on püsinud senini Maslow' vajaduste püramiidi alumistel tasanditel – füüsiliste vajaduste rahuldamise ja turvalisuse eest, sest isegi sellel tasandil tajutakse end ohustatuna. Loota siit hüpet eneseteostuse ning vastutuse eesti laste ja hariduse eest on vahest palju tahetud. Võib-olla ka seetõttu püüab Eesti ultraliberalistlik hariduspoliitika hoida õpetaja pidevas elementaartasandi eksistentsi muredes. Ta ei muutu siis võimule tülikaks. Ometi tuleks hüpe teha õpetajatel enestel, sest seda tegemata ei saavuta ka elementaarset.

Eksistentsialistlikus filosoofias on üks viis mõista ahistust eksistentsiaalse ahistusena – valikute ja vabaduse ees, määramatuse ja kindlusetuse olukorras. Ahistuse ületamine eeldab julgust ja mõtlemise iseseisvust. Ängi võib tõlgendada kui lootusetust ja hirmu paratamatuse ees kui väljapääsmatut olukorda. On see siis ahistus või äng, mida kohtab süsteemi teenistuses olija täna?